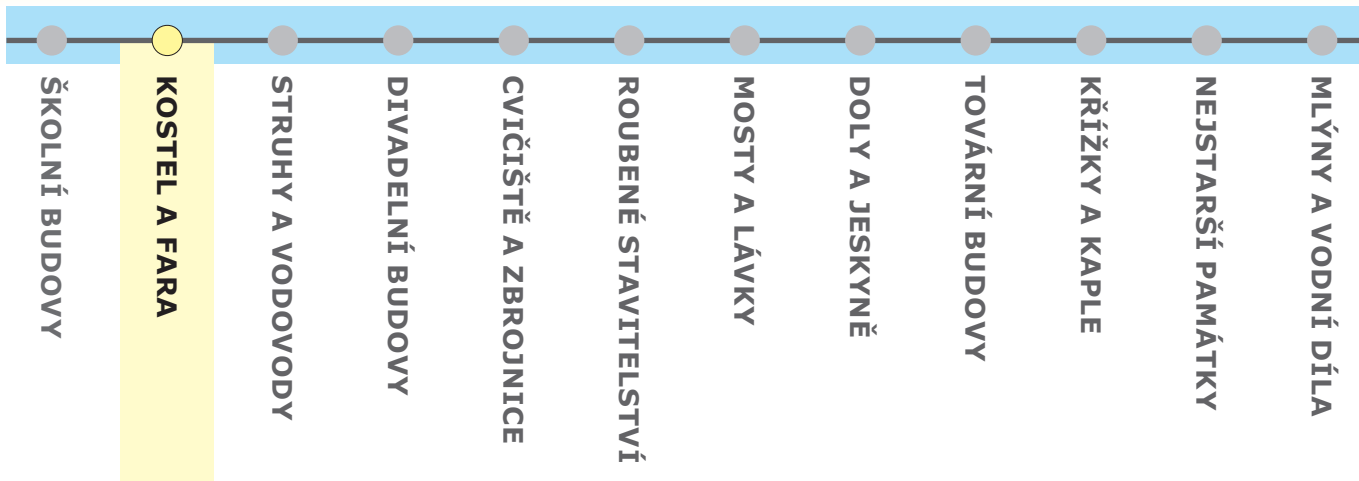

Ponikelský kostel a fara

Při našich vlastivědných procházkách za historií ponikelských staveb dnes navštívíme stavení, kterému se po staletí dostávala ta největší možná pozornost. Chrám víry byl a je jakýmsi vesnickým „parádním pokojem“, místem, kde se koncentrují nejlepší umělecká díla a v jiných objektech nevídaná výzdoba.

Dřevěný kostel tu stál již ve 14. století

Za nejstarší historií ponikelského kostela je třeba se vypravit až do hloubi středověkého osidlování českých severních hraničních hor. Nejpozději na přelomu 13. a 14. století totiž ti nejprozíravější čeští osadníci konečně objevili výhody jižně orientovaného údolí vinoucího se podél ponikajícího potoka. Nejistíme už nikdy, kdo a kdy přesně položil první základy naší vsi, nejstarší nezpochybnitelná zmínka o místě jménem „Poniklé“ se týká soupisu far pražské diecéze porízené v letech 1344–1350, další zmínka se pak váže k roku 1352 a uvádí majitele vsi Heníka z Valdštejna. A hned k roku 1354 máme dochováno jméno nejstaršího známého obyvatele obce, faráře Martina z Poniklé. První výslovná zmínka o původním dřevěném kostelu udává letopočet 1384 a zmiňuje jeho zasvěcení sv. Mikulášovi, patronu horníků. Velice zajímavý postřeh uvádí ve své bakalářské práci pan Miloš Holubec ml., když si všímá, že v době prvních písemných zmínek o farním kostele v Poniklé (1384) jsou takto v západních Krkonoších doloženy pouze nejstarší dva, totiž ponikelský a hornostěpanický.

Baroko, pohlazení pro oko

Konec třicetileté války (zejména po dramatických událostech jejího konce) zastihuje Poniklou v bídném stavu s nevyhnutelností zásadních společenských změn. Dominantně protestantská vesnice nemá totiž v té době duchovního správce, protestantský kněz musel Poniklou opustit a katolický dojíždí jen výjimečně z Horní Branné. První obnovená katolická mše byla v Poniklé sloužena až 21. září 1658, na Matouše, od ní je pak odvozováno ponikelské posvícení. A pak se i u nás stane takový malý barokní zázrak – období, kdy se vesnice v krátké době ozdobí tím umělecky nejlepším, co v ní kdy bylo postaveno. Tak je roku 1682 za Ferdinanda Bonaventury hraběte Harracha vyzdvižen raně barokní kostel sv. Jakuba Většího, jednolodní stavba s pětibokým presbytářem a k němu z boku přistavěnou obdélnou sakristií, ovšem zatím bez věže. Původní dřevě-

Na Grauparově mapě z 18. století (která většinu objektů zachycuje jen schematicky) je podrobněji zachycen ponikelský kostel (bez věže), dřevěná zvonice uprostřed výřezu i farní areál vpravo od ní.

Na historické fotografii pořízené kolem roku 1930 vidíme z ptačí perspektivy novou školní budovu (1927), jakož i celý ohrazený farní areál v pravém dolním rohu.

ný kostel je téhož roku zbourán, zatímco původní dřevěná zvonice je ponechána, aby svému účelu sloužila dalších 122 let. Kostelní baroko je to velmi rané, pozdně vrcholných oblin a kudrlin zatím prosté. Na skutečné rozevlátí barokního výrazu si místní farníci ještě počkají do dalšího století. Dodnes se nám z této doby zachovaly dřevěné, kolem roku 1740 pořízené, sochy sv. Vojtěcha a sv. Prokopa na hlavním oltáři a zejména skvostná socha sv. Jana Nepomuckého „vznášející se“ na konzoli nad pravou řadou kostelních lavic. (O ještě cennější kamenné soše před kostelem z roku 1750 bude řeč až jindy.) V kostele za pozornost stojí i cínová křtitelnice z roku 1722, která zaujme svým důmyslným umístěním na kamenném podstavci, kterým je dnem vzhůru obrácená masivní kamenná renesanční křtitelnice, tedy předchůdkyně oné cínové. Nový kostel již není zasvěcen sv. Mikulášovi, ale sv. Jakubovi Většímu. Tedy také (mimo jiné) patronu horníků, jehož jméno ale v kalendáři nalezneme v měsíci, který je pro poutě výrazně příjemnější. Chytré vymyšleno!

Útulný interiér je dílem 19. století

Dnešní návštěvník kostela se krom fragmentů starších děl pokochá hlavně výzdobou z 19. století. Na dřevěné kruchtě, která je nesena dvojicí kamenných pilířů, stojí historicky cenné a akusticky prvotřídní varhany z dílny slavného varhanáře Ignáce Predigera z roku 1825. Dnešní útulnost kostela je dána rozsáhlou obnovou interiéru z let 1894–1895. Dominuje jí netypická, secesí inspirovaná, ornamentální výmalba Ludvíka Nejedlého. V lunetách nad okny najdeme vyobrazení světců, vítěznému oblouku dominuje medailon s Ježíšem Kristem. Součástí úprav bylo i pořízení nových kostelních lavic, kazatelny, nových oken a obnova oltářů částečně v neoklasicistním stylu. Na tuto výstavbu přispěli četní dobrodinci z řad zámožnějších místních obyvatel, představitelů duchovní správy, významné dary poskytl majitel továrny Adolf Prelog a Jan Nepomuk hrabě Harrach. Pomoc poskytly i místní spolky, zvláště pro účely sbírky pak sezkoušel pan řídící učitel dvě „zpevná divadelní představení“.

Sv. Jan Nepomucký (kol. r. 1740) a cínová křtitelnice (1722) na renesančním podstavci – dva z uměleckých klenotů interiéru ponikelského kostela.

Až do roku 1870 byla hra na varhany povinností místních učitelů, kteří pak ale za úplatu „ze setrvačnosti“ vykonávali tuto službu až do roku 1911.

Od katolíků k protestantům a zase zpět

Poniklou od jejího vzniku zhruba tři století drželi štěpaničtí Valdštejnové, tolerantní katolíci, od nichž ji roku 1606 zakoupil s celým panstvím Václav Záruba z Hustířan. Jelikož se však Záruba z Hustířan aktivně hlásil k Jednotě bratrské, dotkly se majetkové přesuny po Bílé hoře i jeho. Novým pánem Poniklé se nakrátko roku 1632 stává katolík Albrecht z Valštejna, který však panství ještě téhož roku prodává svému švagrovi Ottovi Bedřichovi hraběti z Harrachu. Harrachové štěpanické, resp. branské panství udrželi další tři století, a nadto v roce 1701 koupí jilemnického panství scelují své državy do rozsáhlého dominia západních Krkonoš a Podkrkonoší. Tolerantní štěpaničtí Valdštejnové, člen Jednoty bratrské Záruba z Hustířan a následně opět poměrně tolerantní a násilné rekatolisaci nepřející Harrachové znamenají, že v polovině 17. století je na území naší obce zcela dominantní protestantské vyznání. To vše podpořeno podobným vývojem na sousedním jilemnickém panství (v roce 1651 jsou 3 % katolíků!) a vlivem silně protestantského Slezska. Jednoznačně prokatolická orientace státu po třicetileté válce doprovázená mohutnou církevní výstavbou a barokní zbožností v průběhu času zcela otočila konfesní poměry, takže při sčítání lidu na konci 19. století se katolíky cítí být již 93 % Ponikeláků. A jak je to dnes? To přece nikdo neví, protože naše tolerantní doba nechává otázku víry na každém z nás, a dokonce ani nemá ambici příliš sledovat, kolik lidí se hlásí k té či oné církvi. A je to tak asi dobře.

Na pohlednici z konce 19. století je dobře patrná ohradní zeď kolem hřbitova, který obklopoval kostel až do roku 1907, kdy byl zrušen. Nový hřbitov byl založen již roku 1772 a svého času měl různá oddělení pro katolíky i protestanty.

Secesní malba (resp. její část na valených obloucích presbyteria a hlavní lodi) byla pečlivě restaurována roku 1995 a je jedním z určujících znaků interiéru našeho kostela. Na dodnes zachovaných částech malby Ludvíka Nejedlyho z Nové Paky nalézáme v lunetách nad okny sv. Wolfganga, sv. Anežku Českou, sv. Josefa, sv. Jiřího, sv. Víta a sv. Zikmunda. Mohutnému vítěznému oblouku dominuje medailon s Ježíšem Kristem. Hlavní oltární obraz zobrazuje sv. Jakuba Většího, patrona poutníků, bojovníků, dělníků, kloboučníků, lékárníků a hlavně horníků, což se u nás hodilo po staletí.

Farní areál, ze kterého mnoho nezbylo

Na tápání zvědavých turistů hledajících faru (začasté ji tuší v krámku „Nad věcí“) máme poněkud smutnou odpověď, že pěkná barokní fara u nás stávala od roku 1722 do roku 1894, leč zachovalo se nám po ní jen nemnoho fotografií a místní název „za farou“. Farní role zaujímá rovinu na mírném návrší nad kostelem. Je to lokalita, o které někteří badatelé spekulují jako o možném umístění někdejšího (nedoloženého) středověkého panského dvora. Samotná budova fary stála v místě dnešního parkoviště uvnitř většího oploceného areálu se stodolou, zahradou a sadem. Po společenských změnách v 50. letech 20. století byla nejprve ubourána levá část (z pohledu od návsi) opuštěné fary a po dalších třech desítkách let chátrání byl v roce 1984 stržen i zbytek budovy. Poslední část fary, klenutý sklep, se propadl a byl zasypán v souvislosti se stavbou nynějšího parkoviště. Z celého areálu tak jako němí svědkové do dnešních dní zůstávají jen dva pilíře po farní stodole a zbytek farní zdi (tvořící stěnu objektu obecní čtyř směrem k návsi). To by se Alois Tomáš Raimund hrabě Harrach asi divil...

Zvonů hlahol velebný

Nejstarší ponikelskou památkou, kterou umíme přesně datovat, je velikostně prostřední ze tří hlavních dnešních zvonů. Odlit byl již roku 1555 nákladem Jana z Valdštejna, aby zvonil „Buohu vssemohuczemu a nebeské hryssy“ a zavěšen byl původně ještě na dřevěné zvonici, která stávala v louce nad dnešní návší (tedy v prostoru mezi dnešním kostelem a farou). V 17. století se počet zvonů rozrostl na tři, když roku 1601 Adam mladší z Valdštejna daroval kostelu největší zvon o výšce 0,81 m a průměru 1,08 m s nápisem „Pokřikujte Hospodinu všichni obyvatelé země, služte Hospodinu s veselím“. Kompletní sbírku zvonů pak doplnil Václav mladší Záruba z Hustířan roku 1623 nejmenším zvonem s nápisem „Volej, nepřestávej, jako trouba povyš hlasu, zvěstuj lidu mému mrzkosti jich.“ Dřevěná zvonice sloužila až do roku 1804, kdy byla ke kostelu při-

Kolem roku 1960 již nebyla fara, sloužící dočasně i jako sklad JZD, v dobré kondici.

Rekvizice přežil pouze (dnes díky tomu mimořádně cenný) nejstarší zvon z roku 1555, který je na obrázku vzadu. A abychom nezapomněli, potravou pro hutě se nestal ani sanktusový zvonek z roku 1888, neboť ten má ve válkách vůbec hodně práce.

stavěna čtyřboká kamenná věž. Její podoba je výsledkem kompromisu způsobeného nedostatkem financí. Věž tak byla provizorně a jen „dočasně“ zakončena jednoduchou střechou bez bání jen těsně nad hlavním hřebenem kostelní lodi. Tak tak, že se na ni vešel severní ciferník souběžně instalovaných věžních hodin. Není pak bez zajímavosti, že během sbírek na obnovu kostelního interiéru na konci 19. století se ozývaly i hlasy občanů, které říkaly, že by bývali raději přispěli na dostavbu věže... Oba mladší zvony podlehy za první války rekvizici a přetavení na zbrojní materiál (v první vlně se měly rekvírovat cca 2/3 všech zvonů, chráněny byly jen zvony vyrobené před rokem 1600). Za první republiky byly oba zničené zvony obnoveny, aby opět za války druhé padly ve prospěch Říše. Přesto je dnes na věži opět trojice zvonů, neboť v letech 1982 a 1986 byly pořízeny chybějící dva zvony u vynikajícího českého zvonáře pana Petra Rudolfa Manouška. A tím nám zazvonil zvonec a našeho povídání o kostele a faře je konec.

■ **Pro zpravodaj připravil Tomáš Hájek**

Hlavní prameny: Miloš Holubec ml.: „Historie farnosti Poniklá na přelomu 19. a 20. stol.“; Oldřich Peterka: „Pamětní listy obce Poniklá“; Jan Luštinec, Jiří Louda: „Církevní památky Krkonoš, farní kronika“

Hodinový stroj tiká díky obětavé péči pana Zdeňka Jirouše dodnes a díky důmyslnému zařízení otáčí ručičkami na všech čtyřech cifernících.

Po roce 1935 pořízená fotografie kostela zachycuje stav, kdy šindel na věži byl již nahrazen plechem, ostatní střechy ale zatím ne. Na fotografii je také patrné, jak věž ve své kompromisní (nikdy nedokončené) podobě jen tak tak překonává hřeben hlavní lodi – bylo to o ciferník! V pozadí jsou pak patrné zatím nezalesněné vrchy nad tehdy samostatnou Přívlakou, odkud však věřící docházeli do Roprachtic.

Nejvýznačnějším ponikelským rodákem na poli církevní hierarchie byl jistě **Jan Alexius Rychlovský**, světitel biskup pražský. Druhorozený syn ponikelského kantora Václava Rychlovského platil ve své době za největšího českého kazatele. Jeho sváteční, nedělní a příležitostná kázání vyšla opakovaně tiskem a bylo z nich prokazatelně opakova-

ně čerpáno i ponikelskými faráři. Janu Rychlovskému je připisována i zásluha o záchranu skvostného barokního náhrobku sv. Jana Nepomuckého v chrámu sv. Víta. Stříbrná památka vysoké umělecké hodnoty z let 1733–1736 měla být roztavena v těžkých časech svárů s Napoleonomým francouzským císařstvím, svému nešťastnému osudu ale nakonec ušla.

Jan Rychlovský se narodil 24. prosince 1752 jako druhorozený syn ponikelského učitele Václava Rychlovského a jeho ženy Barbory. Mladý Jan vynikal od mládí vysokým intelektem i hudebním nadáním. Po školních letech v Poniklé pokračoval ve vzdělávání na jezuitském gymnasiu v Jičíně, aby pak po vzoru svého otce nastoupil dráhu vesnického učitele ve Vsestarech. Touha po vyšším vzdělání a kněžské dráze jej záhy zavedla do Prahy, kde coby varhaník kláštera Theatinů na Malé straně zároveň studoval teologii a roku 1776 byl vysvěcen na kněžství. Dalších 19 let pak coby kaplan a později farář působil na Opočensku, přičemž po několik let spravoval i úřad vikáře a školního dozorce. Pro nevšední řečnické schopnosti byl Jan Rychlovský roku 1796 povolán za kanovníka a českého kazatele do hlavního zemského chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Po dalších studiích získal roku 1807 titul doktora teologie. Téhož roku pak dosáhl také profesního vrcholu, když jej tehdejší arcibiskup pražský kníže Salm zvolil za svého suffragana a papež Pius VII. jmenoval biskupem Termienským. Jan Alexius Rychlovský skonal ve věku 59 let 26. července 1811 na „horkou nemoc“ (snad tyfus) a je pohřben v kryptě hřbitovní kaple v Úněticích u Prahy.

